

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
מטות
תמוז ה'תשע"ח ב'שכ"ט
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

התחלת נושא השויית הקול בתפילה.

האם אפשר לומר תיקון חצות בימי בין המצרים אף ללא כוונת הלב.

בעניין אמירת וידוי לפני ק"ש שעל המטה.

המשך עניין השויית הקול דלעיל. בעניין הרהור כדיבור, והאם יוצאים ידי חובה בתפילה בהרהור.

השלמה בעניין הטעם שופר הולך שמתחת לאות טי"ת במלה נוטרה עפ"י מהרי"ץ זיע"א בהערה ב'חלק הדקדוק', והמשך דחיית כל טענות בעל ה'קונדריס'.

חמשה כללים בעניינים שמהרי"ץ כותב בשם כל התיגאן, וכל התכאליל.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 454

השיעור מוקדש

לרפואת ולהצלחת הילדה

אביטל בת הרב עמית כובישי הי"ו,

המקום ברוך הוא ישלח לה רפואה שלימה בתוך כל חולי עמו
ישראל, ויעמידה מחליה לחיים טובים ולשלום, ויחזקה ויאמצה
בקו הבריאות, אבי"ר.

העניין שברצוני לדבר עליו בעז"ה בשיעור, זהו עניין 'השווית הקול'. אבל, נלך לפי הסדר.

האם אפשר לומר תיקון חצות בימי בין המצרים אף ללא כונת הלב.

ישנה תשובה חשובה מאד, בשו"ת רב פעלים להגרי"ח זצ"ל. זאת השאלה הראשונה, בחלק אורח חיים. בשיעור הקודם, הבאנו את השאלה השלישית, כעת נדבר על השאלה הרביעית. השאלה השלישית היתה, להסביר את העניין של תיקון חצות. מה זה תיקון רחל, ותיקון לאה.

השאלה הרביעית היא כדלקמן, מאחר שאין אנחנו יודעין סוד הדברים, למה אומרים תיקון חצות ועל מה נתקן. שאל השואל, אנחנו לא בדרגא כזו גבוהה, שמבינים מה עושה תיקון חצות. וגם אין הקורא אומרו כהלכתו, בבכיה וצער וכוונה, כאשר יסד רבינו האר"י ז"ל. רוב האנשים, אינם מסוגלים לבכות בכל יום על חרבן בית המקדש. אולי בתשעה באב, קצת בוכים. מי פחות ומי יותר. אבל בכל יום? האדם אינו נמצא תמיד במצב כזה גבוה, שהוא יכול להרגיש ולחוש את הצער, כמי שמתו מוטל לפניו, ולבכות. ורק דברים מוציא מפיו, הוא אומר את הדברים, קורא את המזמורים, ולבו מלא מחשבות וטרוד בעניינים אחרים. ומעת שיתחיל בו עד סיומו, לא יעלה אפילו חמש דקות. וקורא אותו כקורא בנביאים וכתובים, ולא ידע מאי קאמר. הוא בכלל 'חולם'.

א"כ שאל השואל, תגיד לי כבוד הרב, א"כ מאי נפק"מ בקריאתו, ויותר טוב שלא יקרא. הדבר אינו עושה כלום. ואם תאמר, אם כן שלא נתפלל את כל התפילות? התשובה היא, לא, התפילות הן חובה. מה שחייבים, חייבים. אבל תיקון חצות, שלא חייבים לומר, אולי לא כדאי. לא שואל זאת, סתם אדם. הגרי"ח כותב בפתחת הדברים, נשאלתי מאיש מבין.

השיעור מוקדש לרפואת ולהצלחת הילדה אביטל בת הרב עמית כובישי הי"ו. הוא ידד ותיק. הילדה נמצאת במצב קשה. המקום ברוך הוא ישלח לה רפואה שלימה בתוך כל חולי עמו ישראל, ויעמידה מחליה לחיים טובים ולשלום, ויחזקה ויאמצה בקו הבריאות, אכ"ר.

התחלת נושא השו"ת הקול בתפילה.

רבינו הרמב"ם בתחילת פרק רביעי מהלכות תפילה, וכן שם בתחילת פרק חמישי מהלכות תפילה, מסדר את הדברים הצריכים להיות בתפילת שמונה עשרה, מה המעכב ומה אינו מעכב.

בפרק רביעי, הוא עורך - כדרכו בקודש - בצורה מופלגת מבחינת סידורם. הדברים לכשעצמם, הם עפ"י הש"ס, אבל הרמב"ם בונה זאת מן המסד ועד הטפחות. חמשה דברים, שהם מעכבים. ובפרק חמישי, שמונה דברים שצריך אותם, אבל אינם מעכבים.

וזה לשון הרמב"ם, חמשה דברים מעכבים את התפילה, אף על פי שהגיע זמנה. והוא מפרט אותם, בכל הפרק. למשל, אם ידיו לא נקיות, או אם המקום אינו נקי, או אם האדם צריך לנקביו וכו'. כך בפרק רביעי.

ובפרק חמישי, הרמב"ם כותב דברים שצריך לעשות אותם, שמונה דברים צריך המתפלל להיזהר בהן ולעשותן. אבל זה לא מעכב. ואם היה דחוק או נאנס, או שעבר ולא עשה אותן, אין מעכבין. בדיעבד, הוא היה יכול לעשות אבל הוא לא עשה, הדבר אינו מעכב. כגון, עמידה. החולה אינו חייב לעמוד. וכן מי שנמצא בנסיעה, ולא שייך שיעמוד. כמו כן, נוכח המקדש. תיקון הגוף. דהיינו, צורת העמידה עם הרגליים, הכיוון של-רגליים. תיקון המלבוש. תיקון המקום. והשו"ת הקול. והכריעה וההשתחויה. אלו שמונת הדברים.

היום, ויבכה כמו חצי שעה, ויקונן על חרבן בית המקדש.

מוסיף הפסק"ת, ויש הנוהגים לומר אז סדר תיקון חצות. 'יש שנוהגים'. הוא מציין בהערה [5] את המקור לכך, בספר חתן סופר (עמ' מ"ז, 'חתן בנו"ן פשוטה, שכך נהגו בישיבות הקדושות של החתם סופר, ואחריו כל הישיבות בגלילות ההם. הכוונה, בארץ הונגריא. אינני מדבר על הספרדים, שאצלם יותר נפוץ עניין אמירת תיקון חצות, לאחר תפילת מנחה. אף בישיבות הספרדיות הותיקות. אבל הוא אומר, שגם הם נהגו בזה. אמנם בדרכי חיים ושלוש (אות תרנ"ז) דלא הוי ניתא ליה דאומרים תיקון חצות בחצות היום ברבים, והוא דבר המסור ללב בינו ובין קונו, ולא בציבור וחבורה. הדברים הללו, לא נאמרו אלא למצניעיהם. אדם צדיק וירא שמים. אל תעשה זאת בפרהסיא, כאילו אתה נחשב אבלי ציון וירושלם. לא. כך הוא אוחז. מעין הנזכר בגמרא ב"ק ודף נ"ט ע"ב, את חשיבת לאיתאבולי אירושלם?

ובשו"ת אפרקסתא דעניא (סי' י"ג) בשם הגה"ק אמרי יוסף זצ"ל, בשם רבותיו, דאף כי הוא קבלה מהאר"י ז"ל, אנן לא נהיגינן כן.

ברצוני להסביר, מדוע ישנם מקומות רבים, שלא אומרים תיקון חצות. אפי' שהם מתנהגים, בדברי חסידות, וענייני קדושה ויר"ש. כבר הבאנו בשיעור הקודם, כי למעשה גם האריז"ל לא אמר להגיד את תיקון רחל לאחר חצות היום, אלא הוא אמר רק לבכות חצי שעה. והחיד"א דייק, שבעצם עיקר הסגולה והמטרה של תיקון רחל, הוא רק בחצות הלילה. אבל, בכל זאת אפשר לומר זאת ביום, כיון שהעניין מדבר על החרבן. אבל אנחנו אמרנו, אם כן, אפשר לומר את הקינות של תשעה באב, מה שבדרך כלל בכל תשעה באב האנשים לא מספיקים לאמרם, חוזרים בכל שנה על אותן הקינות שאמרו בעבר, ללא כל חידוש. ישנן

והוא ממשיך ושואל, ובשלמא תפילה ושאר מצוות, דבעל כרחו צריך להתפלל ולעשות המצוות, יעשה אפילו בלא כוונה, דהם עליו בחיוב. בפרט בזמנינו. הרי מצד ההלכה, אם האדם אינו מכווין בתפילה, כגון שהוא טרוד, בא מן הדרך, כתוב שהוא לא יתפלל, כי הוא לא יכווין. אבל כתבו הפוסקים, שבזמנינו שבלא"ה התפילות אינן בכוונה כראוי, עליו כן להתפלל.

אבל תיקון חצות, אינו חיוב כמו תפילה, ונתקן לאמרו בצער ובכיה. ואם אמרו בלא כוונה ובלא צער ובכיה, מאי אהני בהוציאו מפיו דברים בלבד? וכן יש עוד כמה בקשות, כמו יהא רעוא וכיוצא, שאין הקורא יודע מה מוציא מפיו. מה תועלת יש באמירתם? ועל הכל יבא דברו הטוב, ושכרו כפול מן השמים.

זאת שאלה טובה, הנוגעת לעוד הרבה עניינים, וכן לעניינינו.

לקראת ימי בין המצרים, יצא לאור סדר תיקון חצות' במהדורא חדשה, ואני רואה שישנם כאלה המתעוררים להוציא עוד הוצאות נוספות, הדבר סימן שיש בעדה שלנו קצת שינוי ושיפור, הבינו את חשיבות העניין. ובפרט שבעוה"ר, עבר קציר פְּלָה קִיץ וְאַנְחָנו לֹא נוֹשָׁעֵנו וִירְמִיָּהוּ ח', כ"ז. לא מבינים. אולי קצת מרגישים, שאנחנו כבר לקראת הסוף, אבל צריך עוד קצת 'לדחוף', הִנֵּה זֶה עוֹמֵד אַחַר פְּתִילֵנוּ מִשְׁגִּיחַ מִן הַחֲלָנוֹת מִצִּיץ מִן הַחֲרָפִים [שיר השירים ב', ט"ז]. אולי מרגישים, שהגאולה בפתח, רק שישנם דברים שהם מעכבים. וגם כאשר הגאולה תהיה, מי יודע מי יזכה? אֲשֶׁרִי הַמְּחַפָּה וְיִגְיַע וְדִנְיָאֵל י"ב, י"ב.

קודם שאביא את תשובת הגרי"ח, ברצוני לקרוא בפניכם את המובא בספר פסקי תשובות (סימן תקנ"א, דף ס"ח) בזה"ל, כתב המשנה ברורה [להלן סוף הסימן] בשם כתבי האר"י ז"ל, שיתאבל בימים אלו אחר חצות

קינות, שהאדם אינו זוכר אותם, ולא פוקד אותם. א"כ ישנה הזדמנות, כגון לומר שתי קינות בכל יום.

בשלמא הספרדים, הם נהגו לומר גם ביום תיקון רחל. טוב, אצלם זה כבר נהיה בגדר מנהג. אבל אצלינו התימנים, המנהג שלהם אינו מחייב אותנו. לדידן, העניין כיום הוא לחדש זאת, בתורת הנהגה טובה. אבל כפי שאמרנו, יכולים לומר קינות, או לעיין במדרשים על מגילת איכה, וכדומה. העיקר שיהיה דבר המעורר.

לגבי מה שהוא ציין, בשם הספר אפרקסתא דעניא, ראיתי בתוך הספר [חלק א' סימן י"ג, דף י"ב ע"א], שהוא דן שם לגבי 'אם נכון להתפלל בנוסח ספרד בין אשכנזים, ובכל עניין שינויי הנוסחאות, בין נוסח אשכנז לנוסח ספרד. כל הויכוח על שרשי המנהגים, השערים שישנם ברקיע וכו'.

הוא כותב כך, עכ"פ חזינן דהחת"ס והדברי חיים ז"ל תרווייהו ס"ל, דמי שאין לו חלק בנסתרות, צריך להחזיק במנהג אבותיו, בין בנוסח אשכנז בין בנוסח ספרד. דהיינו, אין עניין בדוקא, לומר את נוסח המקובלים. נוסח האר"י.

ותוך כדי הדברים, הוא כותב את העניין דלעיל. וז"ל, ואגב אזכיר מה ששמעתי מפי מו"ח הגה"צ מהר"ם ז"ל, ששמע מפה קדוש של הגאון הקדוש בעל אמרי יוסף זי"ע בשם רבותיו, שכל מנהג האריז"ל שלא נהג אחריו הבעש"ט ז"ל, הפסק"ת קצת קיצר כאן, כגון תיקון חצות (ביום) [בימי] בין המצרים, גם אגן לא נהגינן הכי.

החסידיים הלכו עפ"י הבעש"ט. אם ישנן הנהגות של האריז"ל, שהבעש"ט לא עשה, גם הם אינם עושים. ולפי מה שאמרנו, גם האריז"ל לא אמר שצריך לומר תיקון חצות, אלא לבכות, א"כ

אולי זהו דבר שאינו שוה לכל נפש. להגיד לאנשים, תבכו? הרי צריכים לומר משהו? לא משנה. תהיה הסיבה אשר תהיה, בכל אופן זאת השיטה שלהם. ולדידן, הוא כפי שאמרנו לעיל.

הגאון רבינו יוסף חיים, עונה לשואל בדלקמן. בהתחלה הוא מקדים את דברי ספר נפש החיים, להגר"ח מולאזין, תלמיד הגר"א. זהו דבר שאפשר לטעות בו, ואכן אני רואה שישנם הטועים בו. הרי ישנם עניינים מעשיים, וישנם עניינים רוחניים. דהיינו, לכל המצוות, יש תכלית ומטרה. למשל, הנחת תפילין, לשעבד להקב"ה את כל המחשבות והתאוות, חוץ מעניין זכירת יציאת מצרים. להרבה מצוות, יש בהן איזו מטרה. יכולים האנשים לומר, טוב, אם זאת היא המטרה, א"כ נחשוב על כך. לא צריך את החלק המעשי, העיקר הוא התכלית.

אומר על כך בעל נפש החיים, כי זאת טעות גדולה. אין דבר כזה. אנחנו בעולם המעשה, בשר ודם, א"כ הדבר חייב להיות מוחשי. ישנה חובה לקיים את המצוה, אפילו שהמטרה שלה היא להשיג כך וכך, או שישנן איזה כוונות שצריך לכוון. מי שיכווין ולא יעשה, הוא לא יצא ידי חובתו. אבל אם יעשה ולא יכווין, הוא כן יצא ידי חובה. זהו יסוד חשוב.

וז"ל הגרי"ח זצ"ל, דע, שכתב הגאון רבי חיים ז"ל בנפש החיים ז"ל, כבר הזכרנו לעיל [סוף שער א'] שהעיקר בכל המצוות הוא חלק המעשה, אך טהרת המחשבה אינה אלא מצטרפת למעשה ולמצוה, ולא לעיכובא. וכן מבואר לכל משכיל ישר הולך. שהרי קיימא לן בעניין הקרבת הקרבנות, דסתמן כלשמן דמי. אם האדם הקריב קרבן ללא כוונה, 'בסתם' זה כביכול לשמה. אבל אם האדם יכווין את כוונות הקרבנות, הוא לא עשה בכך כלום. וכן אמרו להדיא בנזיר [דף כ"ג ע"א], באוכל את הפסח לשם אכילה גסה, נהי דלא קעביד מצוה, פסח מהא קעביד.

וכן איתא בשוחר טוב [שמואל פ"ב], יכול יהא מהרהר בלב? ת"ל, רק שפתיה נעות וכו'. הא כיצד? מרחיש בשפתיו. וברור הוא דלא לעניין לכתחילה ולמצוה בעלמא הוא דאגמרוהו, אלא גם לעיכובא דיעבד, שאם הרהר תיבות התפילה בלב לבד, לא יצא יד"ח תפילה כלל. ישנה כאן נפקא מינה. אם האדם התפלל תפילת שמונה עשרה בליבו, בפיו הוא לא הוציא כלום, חשב את כל התפילה, אפילו אם הוא יכווין את כל כוונות האר"י, יש לפניו את סידור הרש"ש, והוא מתפלל שעתיים או חמש שעות עם כל הכוונות, אבל בפה הוא לא אמר כלום, הדין הוא, שהוא לא יצא ידי חובה.

ואם עדיין לא עבר הזמן, צריך להתפלל פעם אחרת בחתוך שפתים כל תיבה. ואם עבר זמנה, צריך להתפלל שתים תפלה שאחריה, כדין מי שלא התפלל כל עיקר. כמו שהעיר על זה המג"א סי' ק"א סק"ב, בראיות נכונות, שהמה כדאי להכריע בצדק, דבהרהור התפילה לבד, לא יצא י"ח. וידוע בזהר וכתבי האר"י ז"ל, שעניין התפילה היא תיקון העולמות, והתעלות פנימיותם כל בחינת נר"ן שבהם ממטה למעלה. נ'פ'ש ר'ז'ח נ'שמה.

והוא על ידי הדביקות והתקשרות נפש האדם ברוחו, ורוחו בנשמתו, כמ"ש בע"ה לעיל סוף שער ב', והם נקשרים על יד עקימת ותנועת שפתיו, בחיתוך תיבות התפילה, שהוא בחינת המעשה שבדיבור. כמ"ש רז"ל, עקימת שפתיו, הוי מעשה. ובפרק כל כתבי דף קי"ט אמרו, מנין שהדיבור כמעשה, שנאמר וכו'. והוא בחינת נפש שבדיבור. וההבל והקול, שהוא הדיבור עצמו, הוא בחינת רוח שבה. וכוונת בהתיבות בעת אמירתם, הוא בחינת נשמה שבדיבור.

ישנם כאן, כמה דברים. יש את תנועת השפתיים, ויש את הבל הדיבור שהוא מוציא, ויש את הכוונה שהיא בנשמה. זהו נר"ן, נפש

בעת תשמעו, מלים כדרבונות. ואם יחשוב האדם בעת חיוב הקרבת הפסח, ועת חיוב אכילתו, בערב פסח, בעת שצריך להקריב קרבן פסח, כוונות נוראות של עניין הפסח. הוא מכווין דברים נשגבים, הוא יודע מה עושה הקרבן וכו', אדם בעל דרגא. במחשבה גבוהה שבגבוהות, וטהורה שבטהורות, וחדל מעשות הפסח, בפועל הוא לא שחט קרבן פסח ולא אכל, ונכרתה הנפש ההיא, הוא חייב כרת. וכן הוא בכל המצוות.

מצד שני, אדם שהקריב קרבן פסח, ולא כיוון שום כוונה, יצא ידי חובתו. והסיבה היא, כי כיון שבני באדם הם מוחשיים וגשמיים, הם אינם מלאכי השרת, כאשר האדם עושה מעשה, הדבר ישפיע עליו בסופו של דבר. אבל אם האדם רק חישוב מחשבות, בסופו של דבר זה לא כ"כ יפעל עליו, ולא יחזיק מעמד. אבל המעשה, זהו דבר התופס אותו, וקובע לו.

ממשיך הגר"ח ועונה לשואל, ולא זו בלבד, שבמצות מעשיות העיקר בהם הוא חלק המעשה. אל תחשוב, כי המדובר רק לגבי מצוות התלויות במעשה. כגון, צריך להניח תפילין, או ליטול ארבעת המינים. צריך את המצוה המעשית, וזהו הדבר העיקרי. הכוונה זה דבר חשוב מאד, אבל זה לא מה שקובע. אלא שגם במצות התפילה, שנקראת עבודה שבלב, אולי תחשוב, הרי התפילה היא עבודה שבלב, א"כ תפילה שאני. הרי אדרבה, לגבי התפילה, העיקר היא הכוונה. אולי כאן לא חשוב החלק המעשי. ולמדוה רז"ל ברפ"ק דתענית נדף ט' ע"א מכתוב זלעבדו בכל לבבכם, עכ"ז העיקר שצריך האדם לחתך בשפתיו דוקא כל תיבה ממתבע התפילה, כמ"ש רז"ל בפרק אין עומדין, מקראי דחנה, דכתיב בה 'רק שפתיה נעות', מכאן למתפלל צריך שיחתוך בשפתיו. כתוב כך במפורש ושמאל א' א', י"ג, וְחָנָה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ רַק שִׁפְתֶיהָ נְעוּת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע.

רוח נשמה. ה'נפש', זאת תנועת השפתיים. ה'רוח', זהו ההבל שהוא מוציא מפיו. ו'הנשמה', זאת הכוונה.

לזאת, לא יצא ידי חובת עניין התפילה במחשבה והרהור התיבות בלב לבד וכו', וכשיתפלל רק במחשבה לבד, לא הועילה תפילתו, ולא תיקן כלום וכו'. הוא מאריך על כל העניין הזה, ומביא לכך ראיות.

על פי זה, בעל רב פעלים עונה לשואל, כעת תבין את התשובה לשאלתך, לפי דבריו אלו, הנך רואה שזאת הטענה אשר יצאת לטעון בשאלה הד', הנה היא טענת היצר, שמראה טלפיים בסימני טהרה, כדי לבטל את האדם מקיום המצות ודברים שבקדושה. אתה טוען, שאתה אומר את הדברים בפיך, אבל אינך מכוון? זה שווה. אתה חושב שהעיקר היא הכוונה? לא. הכוונה היא דבר חשוב מאד, אלו דברים נשגבים, בודאי שזה מוסיף ומשבח את התפילה. אבל, חסר את העיקר. אם אתה עושה את החלק המעשי, זה גם נקרא שעשית.

הנה כי כן אתה השואל, אפילו אם יהיה לך טרור הרבה, אל תבטל אמירת תיקון חצות, ואל תמנע עצמך מלהתפלל התפילות והבקשות המיוסדים מן הראשונים, ואע"פ שאינם מחיוב התפילה שתיקנו אנשי כנה"ג. אך ודאי שצריך להשתדל ולהתאמץ בשלימות הכוונה, ונקיות וזפנות המחשבה, והשי"ת יהי בעזרך ובעזרתנו ובעזרת כל בית ישראל אחינו, ויעזרנו תמיד על דבר כבוד שמו מעתה ועד עולם, אכי"ר.

למעשה, ישנם הרבה דברים, אשר כל עם ישראל אומרים בתפילות, ואנשי כנסת הגדולה לא תיקנו אותם. אלו מנהגים. הוסיפו מזמורים, ותפילות. ואף אחד לא אמר, טוב, נשמיט את זה, כי אף אחד לא אומר זאת בכוונה. אומרים אותם. כי כך נתייסד.

בעניין אמירת וידוי לפני ק"ש שעל המטה.

אבל ישנם דברים, כבר דיברנו על כך בעבר [בשיעור מוצש"ק כי תצא ה'תשע"א], ובדיוק משהו שאל אותי על כך לפני שבוע – שבועיים, האם צריך לומר וידוי לפני שאומרים קרית שמע שעל המטה? אמרתי לו, הדבר תלוי. לומר קרית שמע שעל המטה, זאת חובה. אבל לומר את הוידוי, זה לא פשוט. הרי וידוי, צריך להגיד 'מלב ומנפש'. אם האדם אומר וידוי, בלי כוונה, זה לא כפי שהאדם אומר תיקון חצות בלי כוונה, או אומר עלינו לשבח בלי כוונה. אם האדם אומר וידוי בלי כוונה, אומר החיד"א על כך, שהוא 'צריך וידוי לוידויו'. על כך שהוא אמר זאת בלי כוונה. אתה אומר, 'אשמנו בגדנו', ואתה חולם? אל תגיד. אולי יותר טוב, שלא תאמר. בא השדי חמד ואומר, אבל מה נעשה, אבותינו תיקנו לנו לומר וידוי בשחרית ובמנחה. ברוך ה', אנחנו התימנים, ברוך שפטרנו, אין לנו את נוסח וידוי אלא רק בשני וחמישי. מהרי"ץ זיע"א אומר 'ע"ה ח"א דף נ"ח ע"ב', כי אבותינו נע"ג לא רצו להנהיג לומר זאת בכל יום, כיון שצריך לומר זאת בכוונה. לכן, לא כדאי לקבוע זאת בתורת ודאי. והוא הדין, למי שנמצא בעיבור שבלא"ה אומרים. אם הוא אומר זאת בכוונה, מה טוב ומה נעים. אבל לקבוע זאת בתורת נוסח, הדבר אינו פשוט. לכן, טוב היעדרו ממציאיותו. אם אין משהו שמחייב, עדיף שזה לא יהיה. כך לגבי הוידוי. יש לכך איזה פתרון, אם אומרים זאת בלא כוונה. אבל לגבי תפילות אחרות, שאין בכך פגם, א"כ תגיד אותם, לכל הפחות יהיה לך את שכר האמירה.

מה שדיברנו לעיל, זהו רק לגבי הוידוי, שהאדם יאמר אותו רק כאשר הוא מרגיש התעוררות, ולא באופן קבוע. זה כמו, 'ברוך הוא וברוך שמו'. אם הדבר היה חיוב, נחא. אבל זה לא חובה, ולא נהגו אבותינו בדר"כ. לכן תאמר זאת, דוקא כשאתה מכוין. אבל מי שיגיד, אולי זה לא נורא, כיון שאינו פוגם בכך.

השאלה היא, מה לגבי תפילה? אולי תפילה שאני? שהרי התפילה, זאת עבודה שבלב.

המגן אברהם מסתפק בכך, הוא מאריך שם בעניין זה, מביא ראיות לכאן ולכאן. הוא אומר, אולי ישנו הבדל, כי בק"ש כתוב 'ושננתם', ובברכהמ"ז כתוב 'וברכת', א"כ אולי גם בהרהור זה טוב. אבל בסופו של דבר הוא אומר, שאין לחלק. וכן משמע בגמרא. דהיינו, שלא יוצאים יד"ח בהרהור. הוא אכן מביא כמה צדדים לכאן ולכאן, אבל הוא מביא כמה ראיות, שלא יוצאים ידי חובה. ובסוף הוא אומר, וצריך עיון.

התפלאתי קצת על בעל נפש החיים, שהוא מביא את המג"א האומר כך 'בראיות נכונות', 'כדאי בהם להכריע'. אבל המג"א בעצמו כותב בסוף, 'צריך עיון'. דהיינו, הוא לא החליט.

מצד שני, האליה רבה [שם בסימן ק"א] אומר, שכן יוצאים יד"ח בהרהור. וגם הוא אומר, 'צריך עיון'. וז"ל, כתב מגן אברהם, 'צ"ע אם התפלל בלבו אם יצא, אע"ג דקי"ל גבי ק"ש הרהור לאו כדיבור דמי, שאני תפילה שהיא עבודה שבלב וכו', הוא דן בכך.

ובהמשך הוא אומר, גם ברמב"ם ריש פרק חמישי מהלכות תפילה משמע דיוצא, מיהו לדידיה גם בברכת המזון יוצא. הוא מדייק מהרמב"ם, שכן יוצאים יד"ח. אבל הרמב"ם אומר, כי גם לגבי ברכהמ"ז הוא יצא, ובש"ע לא נפסק בזה כמו הרמב"ם. ובסוף הוא אומר, וצריך עיון.

בעל נפש החיים, שהביא את המג"א, ומסביר זאת מן הבחינה הרעיונית ההשקפתית, למה זה כך, וכותב גם מבחינה הלכתית כי זה 'ראיות נכונות', ו'כדאי להכריע', אבל לכאורה, הרי המג"א בעצמו לא הכריע, אפילו שהביא בעצמו את הראיות.

שאלה מהקהל: זהו אינו הפסק?

תשובת מרן שליט"א: רק הגר"א אומר, שזהו הפסק. זה אחד הטעמים של הגר"א שנמנע לומר בהו"ש. אבל זה לא פשוט לומר שזהו הפסק. אין הכי נמי, אולי ישנו צד כזה.

המשך עניין השוית הקול דלעיל. בעניין הרהור כדיבור, והאם יוצאים ידי חובה בתפילה בהרהור.

הגר"ח מואלוזין, נסתמך על דברי המגן אברהם [סימן ק"א]. בספר שלחן ערוך, הדין הזה אינו כתוב במפורש. מרן הש"ע כותב [שם בסעיף ב'] כך, לא יתפלל בלבו לבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו ומשמיע לאזניו בלחש. בא המגן אברהם ומסתפק, מה הדין בדיעבד? הדבר לא כתוב במפורש בש"ע. אולי הש"ע מתכוון, רק לכתחילה. אבל אם האדם התפלל בליבו, יצא ידי חובתו. וז"ל המג"א, 'צ"ע אם התפלל בלבו, אם יצא. דלכאורה משמע דיוצא.

הרי ישנה מחלוקת בגמ' מסכת ברכות ודף כ"ע"ב, האם הרהור כדיבור דמי, או שלא? זאת מחלוקת, לגבי כל דבר המצריך דיבור. האם יוצאים ידי חובה, כאשר האדם לא הוציא בשפתיו? למשל, לגבי קרית שמע, עליך לשמוע באזניך מה שפיך מדבר. וכן ברכת המזון, ההלל, קריאת ספר תורה, אם האדם עלה לתורה ולא אמר כלום, יש בכך כל מיני פרטים אבל אני רק מזכיר את הכיוון.

אמר רבינא זאת אומרת הרהור כדיבור דמי. הוא מדייק זאת מלשון המשנה, בעל קרי מהרהר בליבו וכו'. ממשיכה הגמ' ואומרת, רב חסדא אמר, הרהור לאו כדיבור דמי. רוב הראשונים פוסקים, שהרהור לאו כדיבור דמי. אם האדם צריך לברך, כגון 'שהכל נהיה בדברו', והוא רק חושב על המלים, מהרהר אותן בליבו, הוא לא יצא ידי חובתו. אמנם הרמב"ם פוסק [פ"א מברכות הל"ז], שהוא כן יצא ידי חובתו, אבל השלחן ערוך פוסק [סי' קפ"ה סעיף ב'], שאם האדם הרהר את הברכה בליבו, ולא הוציא בשפתיו, הוא לא יצא ידי חובתו.

עלה בדעתי, כי אולי הוא הבין, שהמלים שכתב המג"א, 'וצריך עיון, זה לא להלכה. דהיינו, המג"א מרוב ענוותנותו, כתב 'וצריך עיון. על כך אומר בעל נפש החיים, הראיות שלך – המג"א – הן מצויינות, בודאי שאתה צודק. אבל המג"א כתב 'וצריך עיון, מתוך ענוה, או מתוך יראת שמים. כי לפעמים, מרוב חרדה, קשה לפסוק.

אומרים כזאת בשם הרבה גדולים, כי היה קשה להם להכריע באיזו הלכה. יש על כך הרבה סיפורים.

מספרים על אחד מן הגדולים, שכאשר היו באים לשאול אותו שאלה בענייני טריפות, האם העוף כשר או לא, היה אומר לו, כמה עלה העוף הזה? אשלם לך את מחירו, ותזרוק אותו. אמרו לו, תחליט כבוד הרב. העוף הזה כשר, או טרף? ענה להם, אומר לכם את האמת. לפי דעתי, העוף הזה כשר. אבל מה אוכל לעשות, בבאר היטב כתוב שזה טריפה. לי אין אומץ, לפסוק כנגד הבאר היטב. מה אעשה? וכי בגלל כך, ההוא צריך להפסיד?

והיה מישהו ששאל אותו, תגיד כב' הרב, הבאר היטב היה כזה גברא רבא, שאתה לא יכול לחלוק עליו? הרי הבאר היטב, הוא מלקט. ענה לו הרב, לא, בזמנו של הבאר היטב, העולם היה זך, היה קדוש וטהור. אבל אנחנו בדורינו, כבר לא בדרגתם, כי העולם הזדהם. רק כך מובנת ההסתכלות. חרדו לחלוק, אפילו על פוסקים בדורות שעברו, ואפילו אותם שאינם מגדולי האחרונים.

כמדומני מספרים על הגאון רבי ישראל סלנטר, שהוא דחף אברכים שיקבלו עליהם רבנות, שיפסקו שאלות. אברכים צדיקים ויראי שמים. אמר לו אברך אחד, כבוד הרב, אינני יכול, קשה לי לפסוק שאלה. ישנם צדדים לכאן, וצדדים לכאן, לפעמים ישנה מחלוקת ביצד להכריע, אני מפחד לפסוק. ענה לו, תגיד,

מה אתה רוצה? שאני אמנה רב שאינו מפחד? בלי יראת שמים? אם לרב אין יראת שמים, אין ערך להוראות שלו. אדרבה, אני צריך אחד כמוך שמפחד. מי שאינו מפחד, אינני רוצה שהוא יהיה רב. צריך יראת שמים.

בכל אופן, בכדי להסביר את הנקודה הזאת, צריך לדעת כי מצינו לשונות כאלה בכמה מקומות. הבאתי בשלחן ערוך המקוצר הלכות ראש השנה וסימן ק"י אות ה', שלפעמים כתוב בלשון הפוסקים, כגון במגן אברהם, 'אפשר' כך וכך, והפוסקים מביאים את דבריו בלי המלה 'אפשר', כביכול הם פסקו כמותו. הם הבינו, שהוא כתב בלשון 'אפשר', כנראה מתוך ענוותנותו.

בהתחלה הבאתי שם, כי המשנה ברורה והכף החיים, כתבו בלשון 'אפשר', אבל החיי אברהם פוסק כך וכו'. ועיין להשדי חמד ונכללי הפוסקים סימן ט"ז אות א', דמצינו לשון אפשר, שהוא ודאי. ומצאתי שכבר הש"ך כתב כן וביד הלכות נדרים סימן רכ"ח ס"ק ע"ז, דאעפ"י שכתב הרא"ש בלשון אפשר, סובר הוא שהדין כך, דלא כהב"ח שכתב דמשמע דמיספקא ליה. וישנם עוד כמה מקומות שכתבו 'אפשר', והאחרונים מביאים זאת בלי המלה 'אפשר'.

חיפשתי כעת ומצאתי, כי אותו הדבר לגבי המלים 'צריך עיון'.

הכף החיים בהלכות תערובות [יו"ד סי' ק"י ס"ק מ"א] מביא, כי בעל פרי מגדים – בספרו שפתי דעת – כותב איזה עניין, ובסוף הוא אומר, 'צריך עיון עדיין בכל זה'. כותב על כך הכה"ח, והגם דסיים שם השפתי דעת דעדיין צריך עיון בכל זה, כך דרכו לפעמים, שאעפ"י שמסכים כן להלכה, כותב כן משום ענוה.

הדבר פלא עצום. ישמע חכם ויוסיף לקח.

שערי יצחק – השיעור השבועי

האליה רבה דייק מהרמב"ם, כפי שאמרנו, ולכאורה זהו דיוק עצום, כי אם הרמב"ם כתב זאת בפרק חמישי, בין הדברים שאינם מעכבים, יוצא מדבריו שאם האדם לא הוציא בפיו את התפילה, לא אמר כלום, לא שומעים אותו כלום, ממש אפילו לא הניד את השפתיים, יצא ידי חובה. אבל הפלא, שהפרי מגדים אומר ההיפך.

הפמ"ג כותב [ואשל אברהם בס"ק ב'] כך, ומר"מ פרק ה' מהלכות תפילה הלכה א' וט', הוא כותב ממש בקצרה, מר"מ, דהיינו מהרמב"ם, אין ראיה דאין מעכבין. כי לכאורה, אם אתה לוקח את הלכה א' והלכה ט', ועושה חשבון ביחד, יוצא שפירושו שזה לא מעכב. אם הגביה יותר, לא בהרהור.

הוא כתב ממש בקיצור, התעמקתי הרבה בכדי להבין מה הוא אומר, מה הוא רוצה?

נראה שהוא מתכוון להגיד, כי מה שהרמב"ם כתב שזה לא מעכב, זהו רק לגבי הפרט שאם הגביה את הקול, אבל לא לגבי הפרט הזה של אם אמרת בלב. 'אם הגביה יותר, לא בהרהור'. רק על 'אם הגביה יותר', הרמב"ם כותב שזה לא מעכב, אבל לא על הרהור. הדבר בעיני פלא עצום.

לא זכיתי להבין זאת. מה נפשך? אם ישנו פרט אחד בהלכה הזאת, שאינו לעיכובא, הרמב"ם היה צריך לכתוב זאת בפרק ד'. אי אפשר להגיד, כי רק החלק הזה אינו מעכב, והחלק השני כן מעכב. נראה מאד דחוק, לבוא ולעשות חילוק, שזה לעיכובא וזה אינו לעיכובא, למרות שהרמב"ם כותב זאת באותו הפרק. הרמב"ם היה צריך לכתוב זאת בפרק ד', שהתפילה בחיתוך השפתיים היא לעיכובא.

הערת העורך: בש"ע מהדורת פרידמאן פסקו זאת כך: ומר"מ פרק ה' מהלכות תפילה הלכה א' וט' אין ראיה, דאין מעכבין אם הגביה יותר, לא בהרהור.

בספר 'הלכות שבת בשבת' [סוף פרק ו', דף שליט], להרמ"מ קארפ שליט"א, כתוב כך, ידוע מה שכתב מהרש"ם, דהפרי מגדים דרכו לכתוב אחר שמצדד סברתו 'וצריך עיון', מחמת עונה, והעיקר בזה להורות כסברתו, ובפרט כאן שהיא מבוארת.

הערה מהקהל: שמעתי בשם הגר"ח קנייבסקי, כי זאת הסיבה שנתקבל מאד הספר פרי מגדים, כיון שהוא היה עניו גדול.

תשובת מרן שליט"א: יפה. הוא מסיים הרבה פעמים, 'צריך עיון'.

א"כ, יש לנו כאן מחלוקת בין שני גדולי עולם. המג"א האומר, שהדבר מעכב, אם אינך מוציא את התפילה בפה. והאליה רבה האומר, שהדבר אינו מעכב. ושניהם אומרים, 'וצריך עיון'. מה אנחנו נעשה? שניהם ענוים וצדיקים.

אבל לגופו של עניין, הדיוק בדברי הרמב"ם, הוא דיוק עצום. דהיינו, שיוצאים ידי חובה, ושהדבר אינו מעכב. כפי שאמרנו בתחילת השיעור, הרמב"ם כותב שישנם שמונה דברים, שאינם מעכבים. ובהלכה ט' הוא כותב כך, השוויית הקול כיצד? לא יגביה קולו בתפילתו, ולא יתפלל בלב. כלומר, אל תגביה את הקול, וגם אל תתפלל בלב בלבד. אלו הדברים הקיצוניים. אז מה כן? אלא מחתך הדברים בשפתיו, ומשמיע לאזניו בלחש. [מרן שליט"א מדגים זאת]. וכל זה, מהדברים שאינם מעכבים. משמע כי אם תתפלל בקול, יצאת יד"ח בדיעבד. ואם התפללת בלב, ג"כ יצאת יד"ח בדיעבד. רק לכתחילה, צריך שתחתך את הדברים בשפתיים. לכאורה מדברי הרמב"ם, יוצא כך באופן הברור. אפשר לדייק כך ברמב"ם, לפי סידור הדברים, כי הוא קבע זאת בפרק הזה.

מצד שני, דוקא בנדון זה, הפמ"ג אומר אחרת. הפמ"ג אומר בדיוק ההיפך מהאליה רבה.

תשובת מרן שליט"א: אפשר. גם זה יכול להיות. אבל יוצא שכוונתו אותו דבר, כמו שביארנו בס"ד].

בכל אופן, האליה רבה אומר אחרת. וגם אם נאמר שאין ראייה מדברי הרמב"ם, כמו הפמ"ג, אבל עכ"פ ישנם ראשונים האומרים במפורש כך.

בספר הבתים ודף ח"פ הלכה ט"ו, למהר"ר דוד כוכבי, הביא את הרמב"ם הזה, וכותב כך על דברי הרמב"ם הללו. אינני יודע, מדוע אינו מדייק זאת מדברי הרמב"ם, אבל כך הוא אומר מדעת עצמו, מבלי להוכיח זאת מהסדר של הרמב"ם. וז"ל, השוית הקול כיצד, המתפלל צריך שישמיע לאזנו. התפלל ולא השמיע לאזנו, יצא. המתפלל צריך לחתך בשפתיו. יראה לי, שאם הרהר בלבו, אע"פ שלא הוציא בשפתיו, יצא. כדרך שאמרו בברכת המזון, שאם בירך בליבו, יצא.

המוציא לאור, מדייק יפה וכותב, כך משמע מדברי רבינו מנוח עמ' ק' שכתב שלא יתפלל בלבו מפני שנראה כאדם נואש. לרבינו מנוח ישנו פירוש על הרמב"ם, והוא כותב שם חידוש מעניין, אבל לא ברורה כוונתו. הוא כותב, כי הסיבה שלא להתפלל בלב, מפני שנראה כאדם נואש'.

מה הכוונה? ישנו פסוק בספר קהלת ובי, כ"ו, וְסִפּוֹתַי אֲנִי לְיָאֵשׁ אֶת לְבָבִי. כאשר האדם מתייאש, לא עושה כלום. יושב בטל. הוא לא מדבר. כביכול, חבל לדבר, אין לי מה לבקש, בטח לא יעשו מה שאני מבקש. זהו הטעם שלו. והוא מדייק מכך, שלכאורה הדבר אינו מעכב.

מה היא העמקות שבדבר? כי בעצם, אם היית אומר לי, שהטעם הוא משום שהרהור לאו כדיבור, אזי הנימוק היה הלכתי חזק. אבל אם הנימוק הוא, מפני שהוא נראה כאדם נואש, נראה' זאת אינה סברא לומר שהדבר

לעיכובא. זהו כפי שאומרים, מיחזי כמבשל'. זאת סברא של חשש, שהדבר נראה כך. ה"ה בנ"ד, הוא נראה כאדם נואש'. לכן, לא נראה שזאת סברא לעיכובא. לא מוכרח, אבל זוהי המשמעות.

מוסיף המו"ל, משמע שיצא אם לא הוציא בשפתיו, כמ"ש המג"א סימן ק"א ס"ק ב'. זה ההיפך. צ"ל 'דלא כמ"ש המג"א וכו'. אמנם המג"א כתב כך בהתחלת דבריו, אולם זאת אינה המסקנא שלו. מסקנת דבריו היא, שהוא לא יצא.

אבל האמת היא, שאינני מבין כ"כ את דברי רבינו מנוח. לפי דבריו, אדם המתפלל בליבו אינו יוצא ידי חובתו, משום שהוא נראה כאדם נואש. הדבר יכול להיות, כאשר האדם עומד בתפילה, ואינו פותח את פיו, בודאי שהוא נראה כאדם נואש. אבל אם הוא יעשה כך [מרן שליט"א עוצם עיניו בחזקה ומתנועע], רואים שהוא מכוון כוונות נשגבות, אבל אינו מחתך כלום בשפתיו, גם הוא נראה כאדם נואש? רבינו הרמב"ם, לא חילק בכך. אם רואים לפי תנועות המתפלל, שהוא נמצא בעולמות העליונים, אפשר לומר שהוא נראה כאדם נואש? אינני יודע. הדבר אינו כ"כ ברור.

בכל אופן, ספר הבתים אומר להדיא, שהדבר אינו מעכב.

שאלה מהקהל: אולי הוא מתכווין אל המלאכים, שאינם מתרגשים מהתנועות.

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק. כיון שהם לא יודעים את המחשבות. מי יודע, מה הוא חושב? אבל המדובר, שאנחנו מכירים אותו שהוא אדם צדיק, הוא צועק כל הזמן בתפילתו, אולם כעת בתפילת שמו"ע הוא לא עשה כך. או למשל ברכה אחת הוא לא אמר כך.

ויש מלאכים הממונים על זה, ונקראין מארי אודנין, והם חוטפין אותה התפילה וזורקין אותה במקום פסולי המוקדשים. ובספר הכוונות גם כן מזהיר על זה מאד.

ואף על פי שבשלחן ערוך סימן ק"א כתב להשמיע לאזניו בלחש, כבר חזר בו מר"ן בספר בדק הבית, וכתב שראוי לחוש לדברי הזוהר, שלא להשמיע אפילו לאזניו. וכתב הפרי חדש, דהכי נקיטינן.

ומהרי"ן כותב בהמשך בזה"ל, וראיתי בספר מגן אברהם שהשיג על מר"ן בבדק הבית, דמשמעות הזוהר ויקהל, דוקא לאיש אחר לא ישמיע. יש בעניין זה, כמה דרגות. יש להשמיע לאזניו, ויש להשמיע למישהו אחר. ובמחילה מכ"ת, מר"ן נתכוון לדברי הזוהר ויגש והתיקונים, ששם בא הדבר בהרחבה יותר. וז"ל, ומאן דצלי צלותיה, לא איצטריך למשמע קליה בצלותיה. וכן דקדק בס' דרך חיים וכו'.

הרבה פוסקים כך אומרים, וכן דעת רוב המקובלים, שהאדם צריך להגיד את התפילה בלחש, אבל שאפילו אזניו לא ישמעו. קל וחומר, שמישהו אחר לא ישמע. וקל וחומר, מחוץ לד' אמות. כך היא המסקנא, בדרך כלל, בלשון הפוסקים. צריך שהתפילה תהיה באופן שיוצא מן השפתיים שלו, לא בלב, אבל שאפילו באזניו עצמו לא ישמע את המלים שלו.

שאלה מהקהל: למרות שהדבר פוגם בכוונה בתפילה? אפילו שהכוונה פחותה?

תשובת מרן שליט"א: לגבי מי שקשה לו לכוון, אם אינו יכול לכוון בלי זה, כותב על כך בעל עוד יוסף חי ופרשת משפטים סעיף ג', כי עדיף שישמיע לאזניו.

בספר הלכה ברורה [סימן צ"ד ב'בירור הלכה' דף שט"ז] מובא כדלקמן, המגן אברהם כתב להסתפק לעניין מי שהתפלל בהרהור הלב אם יצא וכו', אינו יוצא בזה, ושכן משמע בפוסקים, ומ"מ הניח המג"א דין זה בצריך עיון. ועיין בירושלמי [ברכות פרק ד' הלכה א'] שהביאו מה שאמרו זלעבדו בכל לבבכם – זו תפילה. ואמרו על זה, יכול יהא מהרהר בלב? תלמוד לומר, זרק שפתיה נעות'. ומבואר, דלא מהני תפילה בהרהור הלב כלל.

אינני כ"כ מבין, מה היא ההוכחה? יכול להיות, שהמדובר רק לכתחילה. אין הכי נמי, לכתחילה בודאי צריך לעשות כך.

וכך מוכח בזוהר הקדוש [פרשת האזינו, דף רצ"ד ע"ב], דאי לא אפיק לון בשפוטתיה, לא צלותיה צלותא ולא בעותיה בעותא ע"ש. וכך פסק בחידושי הרא"ה [ברכות דף ל"א ע"א] וכו'.

אלא שכמה אחרונים כתבו לפקפק על דברי המגן אברהם וראיותיו, ויש מהם שצידדו להלכה דשפיר מהני תפילה בהרהור הלב בדיעבד. הוא מציין שם בהערות, כמה וכמה ספרים. בכל אופן, ישנם אחרונים המצדדים כך, וישנם גם כמה ראשונים, ובדעת הרמב"ם גם נוטה שהדבר כך.

מהרי"ן זיע"א [בעץ חיים ח"א דף מ"א ע"א, הובא בפסקי מהרי"ן הלכות תפילה סימן ל"ד], מביא ג"כ את דברי הזוה"ק הללו. וזה לשונו, לא יתפלל בלבו לבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו וכו'. וצריך להיזהר שלא להשמיע קולו בתפילתו וכו'. ובזוהר ויקהל איתא, אי היא צלותא אשתמע לאודנין דבר נש, לית מאן דציית ליה לעילא עיי"ש. אם האדם מתפלל תפילת שמו"ע, ומישהו אחר שומע אותו, אפילו שהוא אומר בלחש, אזי בשמים כבר לא שומעים את התפילה הזאת. אם היא הגיעה לאזניו של בן אדם אחר, אז התפילה הזאת כבר לא נשמעת.

היוצא מן האמור, כי ישנם פוסקים, ראשונים ואחרונים, זה לא רוב הפוסקים אבל ישנם פוסקים אשר יש בהם כדי סמיכה, האומרים כי יוצאים ידי חובה בתפילה בהרהור בלב. דלא כהמגן אברהם, ודלא כבעל נפש החיים. הם סוברים, שהדבר אכן מועיל.

ישנה מכך נפקא מינה, לגבי הרבה דברים. בפרט לגבי מה שדיברנו [מוצש"ק נצבים וילך ה'תשע"ד, ומוצש"ק וישלח ה'תשע"ה] בעניין עשרת ימי תשובה, לגבי ברכת השיבה שופטינו וכו', 'מלך אוהב צדקה ומשפט', כי בדיעבד ובשעת הדוחק אנחנו סומכים על הפוסקים הללו, ובפרט שנראה כי כך היא דעת הרמב"ם. כיון שהדיוק הזה, בדברי הרמב"ם, הוא דיוק מוכרח. א"כ, מצד אחד חשוב לומר בשפתיים, אבל מאידך יש לנו 'כדי סמיכה', שבשעת הדוחק, או במצבים של ספק, 'ספק ברכות להקל', אפשר לצרף את שיטת הרמב"ם, ולסמוך על אמירה בלב גם בתפילה. כאשר ישנן ספיקות, שמצד הספק זהו מצב של 'חמר גמל', לא יודעים מה לעשות. אז יש מקום לסמוך על שיטת הרמב"ם, שיוצאים יד"ח בתפילה בלב, אפילו תפילת שמונה עשרה. זהו חידוש, כבר דיברנו על כך בעבר, אבל כעת יותר ביססנו זאת.

שאלה מהקהל: אולי גם מי שלא כיוון בברכת אבות?

תשובת מרן שליט"א: נכון. גם זה טוב. אם הגיע לברכת מגן אברהם, סיים, מה יעשה? הוא יכול לחזור על הברכה הראשונה בהרהור בלב, ועי"כ הוא מרוויח לשיטת רמב"ם ועוד פוסקים רבים, שיוצאים בכך ידי חובה. אין הכי נמי.

בעל פסקי תשובות [סימן ק"א דף תשע"ג אות ד], כותב הערה חשובה מאד, לגבי הנושא הזה. חושבני שהדבר נוגע למעשה, לא שמים לב לכך. וז"ל, ודע, כי מצוי בעוה"ר המכשלה, עקב הרצון לקיים [שמואל א' י"ג] 'רק שפתיה

בהתחלה הוא מביא את דברי הגמרא במסכת ברכות [דף ל"א ע"א], אמר רב המנונא כמה הלפתא גפרותא איכא למשמע מהני קראי דחנה, וחנה היא מדברת על לבה וכו'. ועל פי זה פסק מרן ז"ל בשלחן הטהור סימן ק"ב ס"ב, לא יתפלל בלבו לבד, אלא מחתך הדברים בשפתיו, ומשמיע לאזניו בלחש, ולא ישמיע קולו עכ"ל. והגאון חיד"א בברכי יוסף כתב וז"ל, לעניין הלכה העלה הרב פר"ח כדמשמע מהתוספתא והזוהר, דלכתחילה לא ישמיע לאזניו, וכך ראוי לנהוג. אפילו שמרן הש"ע כתב כי צריך להשמיע לאזניו, וכך גם דעת הרמב"ם, אבל כיון שבזוה"ק כתוב שלא, לכן ראוי לנהוג שלא להשמיע לאזניו. וכמו שכתב מרן בבדק הבית, שראוי לחוש לדברי הזוהר.

וגם אני שמעתי, שכך כתבו גורי האר"י זצ"ל, והכרעת האר"י ז"ל מכרעת עכ"ל. והרב בית עובד ז"ל [בדף צ' ע"ב אות ע"ה] העיד, שמצא בסידור מהר"י סרוק ז"ל, שכתב צריך להשמיע לאזניו, ונטה דעתו לזה ע"ש. גם הוא היה מקובל.

יוצא כי ישנם מקובלים, האומרים אחרת. בספר הזוהר ישנם מאמרים, אשר אפשר להבין מהם באופן אחר. דנו בכך בכמה ספרים.

אומר על כך בעל עוד יוסף חי, ואנא עבדא אמינא, אם ידע איניש בנפשיה שיוכל לכוון היטב ולא יבולע בפיו אותיות מן התפילה אם לא יהיה משמיע לאזניו, אין הכי נמי, יעשה כמ"ש הגאון חיד"א, שלא ישמיע לאזניו. אבל אם לא יוכל לכוון היטב, אם האדם רואה, שבאופן שאינו משמיע לאזניו, הוא לא מכווין. לא שאינו מכווין כלל, אלא אפילו אם אינו מכווין טוב. וכל שכן היכא דחושש שיבלע אותיות אם לא ישמיע לאזניו, זהו פרט נוסף. אם על ידי כך, הוא לא יאמר את האותיות כפי שצריך. אין הכי נמי, ישמיע לאזניו דוקא, ולית לן בה.

הפסק"ת בעצמו מביא שם, את דברי ספר עוד יוסף חי, מה שהבאנו מקודם, שלא לבלוע את האותיות. וכן את ספר עץ הדעת טוב ובהערה [39] להר"ח ויטאל ז"ל פ' ואתחנן וז"ל, אמנם צריך לבטא היטב בשפתיים, ובחיתוך המלות היטב פְּהָל היוצא מן מוצא הפה, דאל"כ נקרא הרהור וכו', ולכן בעת ההיא לאמור' ר"ת הבל וכו'. א"כ בעצם הוא זה אשר כבר אמר זאת, רק שהפסק"ת יותר המחיש זאת.

לסיכום העניין, יוצא שישנן כמה דרגות. יש אמירה בלב, ללא כל סימן. יש נענוע השפתיים, וכפי שאומר עץ הדעת, אם הוא לא מוציא בהבל הפה, זה נחשב כמו הרהור. אם נענעת את השפתיים, ובעצם לא הוצאת את ההברה בהבל הפה, יש לכך דין כמו אם אמרת בלב. הדבר לא נקרא, שהוצאת בשפתיים. לא מספיקה התנועה הקלה, צריך תנועה עם הבל. [מרן שליט"א מדגים זאת]. וישנה דרגא יותר מכך, שהאדם שומע זאת באזניו. זאת כבר דרגא שלישית. ויש דרגא, שהנמצא על ידי יכול לשמוע אותי. זה כבר גרוע. האניחא לגבי להשמיע לאזניו, עדיין ישנם כאלה האומרים שצריך לעשות כך, או שבכל אופן הדבר מותר. אבל אם מישהו אחר שומע אותי, הדבר אינו טוב. ואם זה מחוץ לד' אמות, אזי הדבר בכלל גרוע, אולי ח"ו מקבלים על כך עונש. ישנן כמה וכמה דרגות, ויש לשים לב לעניין הזה.

אולי בכך נבין, את הדיוק שבפסוק הזה. אומר את הפסוק, ותאמרו האם טעיתי. וְחָפְזָה הִיא מְדַבֵּרַת עַל-לִפְתָּהּ, רַק שְׁפָתֶיהָ נִלְוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמָע.

הציבור אומר: במלה נְעוּת, יש דגש בנו"ן.

מרן שליט"א: נכון. אהה. כך צריך לומר. רק שפתייה נְעוּת, האות נו"ן דגושה. אני שמח לשמוע שאתם אנשי חלק הדקדוק.

נעות וקולה לא ישמע, רק ממלמלים בשפתיים, בלי להוציא הברת הדיבור ע"י הבל הפה בכח הגרון והחך. שמעתם? ונמצא שכל אותיות הגרון והחך, אין מבטאים כלל. וגם אותיות הלשון והשפתיים, אין מתבטאים כהוגן כידוע. ואין זה דיבור כלל, אלא כתפילה בלב, שאין יוצאים בכך ידי חובה.

הרי ישנן אותיות הגרון, אחה"ע. אם האדם ממלמל בשפתיו, לא יודעים מה הוא אמר? 'ברוך אתה', או ברוך עתה? אי אפשר לשמוע, מה אמרת? אי אפשר לדעת. או אם רוצה לומר 'חסדי אבות', [מרן שליט"א מדגים זאת לציבור], מה אמרת? אולי 'חסתי אבוד'? לבני בניהם, אולי אמרת 'נבלי'? אי אפשר לדעת זאת. זהו דיוק נפלא, מה כותב הפסק"ת. חושבני, כי הוא היחיד, או מן היחידים, אשר שמו לב לדיוק הזה.

זהו דבר ממוצע, זה לא בלב, ולא נשמע לאזניים, אלא משהו באמצע. צריך לתת לב, על העניין הזה.

אבל מצד שני, לפי מה שאמרנו, זה לא אומר שצריך להיכנס מכך ל'עצבים'. אם אמרת בלב, אתה יכול לסמוך על הרמב"ם. לפי הרמב"ם, אפילו אם רק הרהרת בלב, יצאת ידי חובה, ק"ו אם קצת נענעת את השפתיים. וגם אם השמעת לאזניים, ישנם הרבה פוסקים האומרים שיצאת ידי חובה. לכן, לא להיבהל מכך, אם האדם אינו עומד בזה, אולי יחשוב שח"ו אינו יוצא יד"ח, כי יש לו על מה לסמוך. אבל לגבי הדיוק, זהו כפי שהפסק"ת אומר, רצוי שיהיה במצב כזה.

ויש לעורר ולהזהיר, שביטוי תיבות התפילה בשפתיים יהיה באופן ברור ומסודרת היטב, ובהוצאת הבל הפה, ובכל מוצאי הגרון והחך. יישר כוחו. יישר חיליה לאורייתא. הוא כתב הערה חשובה מאד, הנוגעת להלכה ולמעשה, שכמדומני הספרים לא מביאים אותה.

כפי שאמרתי בשיעור הקודם, אני הולך כפי הסדר של בעל ה'קונדרים' ולאברך דוד צדוק, קרית ספר – מודיעין עילית. הערת העורך. ראשית, נסכם – פחות או יותר – את מה שאמרנו בשיעור הקודם.

מובא בשם מהרי"ץ זיע"א, וכפי שאמרנו זה כנראה רק במהדורא המאוחרת האחרונה שלו, שהוא כותב לגבי המלה 'נוטרה', הטעם בטי"ת, בכל התיגאן. אם כן, זה לא 'נְטֵרָה', אלא 'נְטֵרָה'. הסברנו שזה יוצא מן הכלל, הדבר אינו לפי הדקדוק הרגיל, אלא כפי כל המלים היוצאים מן הכלל, אשר ישנה איזו סיבה מסויימת לקרותם בצורה אחרת. ואמרנו שישנם שני כתב-יד, המביאים זאת. בכת"י הראשון, זה כתוב בגליון. ובכת"י השני, זה כבר כתוב בפנים. וכנראה שניהם של הר"ר לוי נגאר, אשר העתיק אותם בכת"י. ואם המדובר בו בעצמו, אז בודאי שהוא הבין, כי זאת הערה של מהרי"ץ, כיון שבהמשך הוא כתב זאת בשם 'חלק הדקדוק' – באופן הרגיל – לא בתורת הערה או הוספה שלו.

בכל אופן, בעל ה'קונדרים' חשב לערער על כך, והסברנו שהדבר מופרך, רק נסיים את הנקודות האחרונות.

הוא כותב [בדף נ"ב] כך, ידוע הוא, כי ספרי תימן אזלי בשיטת בן אשר, וכפי שכתב כן מהרי"ץ פעמים רבות בחיבורו הנקרא חלק הדקדוק. טענתו היא, שבכתר בן אשר, כתוב את הטעם תחת האות רי"ש, ולא תחת האות טי"ת.

זאת איננה טענה, כיון שישנם הרבה דברים בספר חלק הדקדוק שאינם כפי בן אשר. למשל, בחלק הדקדוק כתוב, שצ"ל ומשלי א, דין לתת לפתאים ערמה. ולא לפתאים. כך לאורך כל הדרך, כשיש אל"ף וי"ד, כגון 'עפאים', כל המלים במשקל הזה. ישנם הרבה דברים, שמהרי"ץ כותב אותם בחה"ד בשם התיגאן, ובספר בן אשר כתוב אחרת.

אבל מדוע היא דגושה? לפי הדקדוק, הדבר מובן, כיון שזהו דחיק. אבל אינני מדבר על הסיבה הדקדוקית, אלא על המסובב. מדוע הקב"ה עשה שיהיה כאן דגש? אפשר היה לכתוב מלים אחרות, ולא יהיה דגש. אלא רוצים לומר, 'שפתיה נָעות'. תרגום הפסוק רק שפתיה נעות' הוא, 'לחוד ספותהא ניידן'. דהיינו, הנדנוד, נענוע השפתיים. רוצים בכך להגיד, כי לא מספיק לנענע קצת, אלא צריך 'נָעות', נענוע חזק. נענוע כזה, אשר יוציא גם את ההבל מן הפה. [מרן שליט"א מדגים זאת]. הדגש באות נו"ן בא, בכדי לחזק את הדבר הזה. אפשר שזאת היא הסיבה.

שאלה מהקהל: אם רוצים שגם הקב"ה יהיה ביחד אתנו, שם הוי"ה ברוך הוא, גם הדיבור זה חשוב, כתוב שזה יוצא מן הלב.

תשובת מרן שליט"א: נכון. יפה. זהו חיזוק לכך שבלב זה גם טוב, כיון שהדיבור יוצא מן הלב. הבאנו זאת בזמנו [שיעור מוצש"ק תולדות וויצא ה'תשע"ח], בשם השבט מוסר. זהו חיזוק לשיטת הרמב"ם. בנ"ד אפשר לומר שהרהור כדיבור, כיון שסוף סוף הדיבור הוא נאצל מהלב. אמרנו בזמנו, שעל ידי זה יוצא שם הוי"ה. שבהתחלה יוצא יו"ד, וזה הה"א. היו"ד, התחלת שם הוי"ה, מתחיל מן הלב. יפה מאד. רציתי לומר זאת, ושכחתי. ברוך תהיה.

השלמה בעניין הטעם שופר הולך שמתחת לאות טי"ת במלה נוטרה עפ"י מהרי"ץ זיע"א בהערה בחלק הדקדוק, והמשך דחיית כל טענות בעל ה'קונדרים'.

בסוף השיעור הקודם, התחלתי לדבר בס"ד בעניין הפסוק נְטֵרָה אֶת־הַפְּרָמִים, ואשלים כעת את הנושא. וכפי שאמרתי, מי שיש לו שאלות, שישאל אותן. בני הרב שאול הי"ו שאל אז, מדוע מהרי"ץ כתב 'בכל התיגאן', אם הדבר אינו בכלום? בעז"ה נענה על השאלה הזאת, ואם ישנן עוד שאלות, תשאלו אותן כעת, או תוך כדי הדברים.

שערי יצחק – השיעור השבועי

אין הכי נמי, מצד שני, אם ישנה מחלוקת בין ספרי התיגאן, ואין הכרעה בעניין, אזי בן אשר יכריע. זה טוב. אבל הכתר ארם צובא, כנגד ספרי התיגאן, זה לא משקל.

ממשיך בעל הקונדרים וכותב כך, על כן הדעת נוטה, שיש לנו לקיים ולהחזיק כהתיגאן אשר כתובה היא בהם מלרע, נַטְרָה, דאזלי כשיטת בן אשר. וכפי שמופיע כן אף בכתיבת מהר"ר צאלח ז"ל, ובשלש מגילות המיוחסות למהרי"ץ בכתב יד קדשו וכו'. כבר הסברנו זאת בשיעור הקודם, אמרנו כי אין לכך משמעות, כיון שבלא"ה הספרים האלה הלכו עפ"י ספרי הדפוסים.

צריכים לדעת, הרבה ת"ח בתימן, בתום לב, בתקופה ההיא, עד שקם מהרי"ץ זיע"א, אשר חשבו שהדפוסים יותר משובחים מן הכתב-יד. אם הדפיסו זאת בספר, בודאי הגיהו אותו גדולי עולם. אבל כתב יד, זה לא היה מוסמך בעיניהם. הם חשבו כך, נתנו לספרי הדפוסים יותר ערך. רק מהרי"ץ זיע"א, הוא הראשון שהבין והדגיש ולימד את כולם, כי אדרבה, הספרים שלנו יותר מדויקים מספרי הדפוס. זהו כפי שאומר בעל אבן ספיר ופרק כ"ח, מה שיבוא בדפוס, קדוש יאמר לו. אמת ונכון, אין להרהר אחרי מה שנדפס, כהלכה למשה מסיני. אפשר שהוא כבר היה בדור שאחרי מהרי"ץ. כל-שכן בדורו, שאז הם לא ידעו, כמה שיבושים וטעויות יש בספרי הדפוסים. הספרים המודפסים הלכו ונשתבשו. גם המנחת שי, כתב את ספרו, בגלל שנשתבשו ספרי הדפוס. בהרבה פעמים, המנחת שי ומהרי"ץ בחלק הדקדוק, מתאימים האחד אל השני, למרות שלא היה ביניהם כל קשר. בעל מנחת שי, היה באיטליא, וכתב זאת לפי ספרי הספרדים. ומהרי"ץ זיע"א, היה בארץ תימן. הרבה פעמים, שניהם הגיעו לאותה המסקנא, כי האמת יוצאת מכולם. אבל ספרי הדפוס, כידוע הם נשתבשו. אבל בזמן ההוא, עדיין לא ידעו מכך, עד שמהרי"ץ חיזק את הדבר, ומאז הדבר נתקבל.

ההסבר לכך הוא, כי כמה שהכתר בן אשר הוא מדוייק, ספרי התיגאן יותר מדוייקים. ועיין עוד בעניין זה, בשיעור מוצש"ק ויקרא התשע"ד. הרי הספר בן אשר, קיבל את סמכותו הגדולה, מכך שרבינו הרמב"ם שם עליו את הגושפנקא שלו. אבל ישנם דברים רבים, שהרמב"ם כתב אותם בשם בן אשר, אבל הם לא נמצאים בספר הזה שלפנינו. ישנן גם כמה 'פרשיות', העיר על כך מהר"ר שמואל ויטאל בעיקבותיו, ובזמן אחד נודע לי על ספר חדש בכת"י שחיבר חכם אחד מארם צובא בשם רבי מזהיר, שגם הוא מעיר על כך, הוא הרי היה בארם צובא שבחאלב, והוא אומר כי בדק ומצא שישנם שלשה מקומות, בפרשיות, שבספר של בן אשר הנמצא אצלנו בארם צובא, כתוב בו דלא כפי שהביא הרמב"ם.

הסברתי זאת כבר בשו"ת עולת יצחק חלק ב' [סימן קמ"ו דף רנ"א ד"ה ועתה] לגבי הפרשיות של מגילת אסתר, כי ספר בן אשר הנמצא לפנינו היום, זה אינו הספר בן אשר שהרמב"ם נתכוון אליו. ישנו ספר בן אשר, יותר מוסמך, מהדורא בתרא, שאינו נמצא בידינו. והראיה לכך, שהרמב"ם כתב בשמו דברים אשר אינם כתובים בספר בן אשר. יתירה מכך, בספר בן אשר שבפנינו, ישנן שלש טעויות בתורה. למשל לגבי הפסוק, **יִבָּלְ הוּא וַיִּקְרָא כ"ה, י"ו,** כתוב שם 'היא' וצ"ל 'הוא'. וכן בפסוק, **לֹא תַעֲמֹד עַל דַּם רֵעֶךָ** [שם י"ט, ט"ז], כתוב שם 'רעידך' ביו"ד. ישנן כמה טעויות. ובספרי התיגאן, אין את הטעויות הללו. ואם את התיגאן העתיקו מבן אשר, כיצד הם תיקנו את הטעויות? על כרחך, שהיה לפניהם ספר אחר.

ממילא יוצא, כי הגם שיש לנו את כתר בן אשר, שהוא ספר מדוייק, אבל אי אפשר לסמוך עליו בעצימת עיניים. וספרי התיגאן שלנו, הם מועתקים לפי המהדורא בתרא שהגיה בן אשר. לכן, זאת אינה קושיא.

אבל בעל הקונדרים כותב, לא, צריך להיות נטרה. וכשגרת לשון כל הציבור בה. ומן הסתם, כן היא דעת מהרי"ץ ז"ל.

כך הוא אומר, 'כשגרת לשון כל הציבור'. אולם צריך לדעת, לצערינו יש לציבור טעיות, בכל המקומות. הדבר ידוע. זה לא רק בנ"ד. מהרי"ץ אומר בהרבה מקומות, 'העולם טועים'. אל תלמד מן הציבור, כיון שהדבר אינו מכריע. צריך לבדוק את הדברים, בעין בוחנת. גם בקריאת שיר השירים, אם תשימו לב, ישנם הרבה דברים שאינם מדויקים. ורואים, כי זאת אינה מסורת אחרת, אלא שיבושים. למשל, ישנו פסוק בשה"ש [ג', ג'], מְצֹאֵנִי הַשְּׁמֵרִים. וישנו פסוק [שם ה', ז'], מְצֹאֵנִי הַשְּׁמֵרִים. כמעט אף אחד לא מחלק ביניהם, קוראים אותו הדבר. הרי בשני אין טעם מפריד במלה 'מצאוני'. קשה לציבור, לחלק ולעשות הבדלים. וכן בפסוק [שם א', ו'] בְּנֵי אֲמֵי נְחֻרֵי-בְּי, עושים כאילו יש טעם מפריד בתיבת 'אמי'. וכן בפסוק [שם ו', ו'] פְּעֹדֵר הָרְחֵלִים, עושים מלרע, כאילו הטעם בדל"ת. זה קשה. אלו שגיאות, אשר רואים שהן מחוסר ידיעה, או מחוסר תשומת לב.

אפילו הטעם זרקא, שבפסוק [שם ה', א'] בְּאֵתִי לְגַנִּי אֶחְתִּי כְּלָה, נעלמה. אינני יודע, מדוע אף אחד לא עושה אותה.

דרך אגב, נתעוררתי לכך השבוע, כמדומני שזאת בזכות ילדי בית הכנסת כאן בבימ"ד פעולת צדיק, פתאום שמעתי כי בפסוקי ישקני וכו' שלאחר בר יוחאי, הילדים עשו טעם זרקא בפסוק 'באתי לגני'. אני בעצמי לא חשבתי על כך. הערתי בעבר [שיעור מוצש"ק ויגש ה'תשע"ה, ומוצש"ק נצבים ה'תשע"ה, ומוצש"ק נח ה'תשע"ח] לגבי קריאת שיר השירים, שצריך לומר 'באתי לגני' עם הזרקא. אבל הילדים, כיון שכבר לימדו אותם, ממילא הם עשו זאת גם בפסוקי 'ישקני'.

והיגעתי כעת למסקנא, שהם צודקים. והסיבה לכך היא, כי חושבני שיש לנו טעות, מחוסר תשומת לב. משום מה, את כל פסוקי 'ישקני', הציבור כאן בבימ"ד פעו"צ אומר כמעט ללא הטעמים. 'ישקני מנשיקות פיהו' ביחד, בלי להפריד במלה 'ישקני'. 'כי טובים דודיך מיין. עורי צפון ובואי תימן וגו'. היכן הטעמים? והראיה לכך, כי עושים ג"כ שגיאה לא נכונה, אומרים 'עורי צפון ובואי תימן', מבלי למשוך את האות בי"ת שלמלה 'ובואי'. זאת טעות. צ"ל, ובו-אי, צ"ל מלעיל. זה מלשון ציווי. אבל אם אתה אומר 'בואי', זה כמו הפסוק ובראשית מ"ח, ה' עַד-בְּאֵי אֵלֶיךָ מְצַרְיָמָה לִי-הֵם, שפירושו 'בואי שאני בא. אם כן, בקריאת הציבור נשתרבה כאן טעות. ובדקתי גם בתכלאל כת"י של מהר"י ונה, עכ"פ בהעתקים של זקני מהריק"א, לפחות שלושה (אחד מובא בצילום במבוא לספר רכב אלהים דף 80), וראיתי כי פסוקי 'ישקני' כתובים עם הטעמים, כולל הזרקא.

הערה מהקהל: אצלינו אומרים את נוסח ישקני, עם הטעמים.

הערה נוספת מהקהל: גם אצלינו.

מרן שליט"א: כן? ואיך אתם אומרים? 'בו-אי כלה', או 'בואי כלה'?

תשובה מהקהל: 'בואי כלה'.

מרן שליט"א: זאת טעות. צ"ל 'בו-אי כלה'. השגיאה מתחילה משם. ומה לגבי הטעמים?

תשובה מהקהל: קוראים טוב. הכל עם הטעמים.

תשובה נוספת מהקהל: כמו שיר השירים, רק יותר מהר.

מרן שליט"א: טוב. אשריכם.

תשובה מהקהל: נבדוק זאת בשב"ק זו שוב, האם את כל המלים ממש אומרים לפי הטעמים. אבל את הרוב, בודאי כן.

מרן שליט"א: טוב, אם ישנם כאלה האומרים לפי הטעמים, אשריהם ואשרי חלקם. זכורני שיש עוד ביכ"נ שאינם מקפידים על הטעמים ב'ישקני'.

שערי יצחק – השיעור השבועי

שאלה מהקהל: אולי כפי שישנן אותיות שאיננו קוראים אותן, גם בטעמים ישנם כאלה שלא מבטאים אותם?

תשובת מרן שליט"א: אין דבר כזה, טעמים שלא קוראים אותם. מי שאינו קורא אותם, הוא אינו יודע. תגיד דוגמא.

שאלה מהקהל: למשל, הטעם שופר הולך, לא תמיד מדגישים את האות שתחתיה השופר הולך.

תשובת מרן שליט"א: מי שלא עושה, לא יודע. אין דבר כזה, שישנו טעם שופר הולך, ולא עושים אותו.

שאלה מהקהל: לא בכל מלה. למשל בפסוק, לְעֹפֵר הָאֵילִים [שם ב', טז].

תשובת מרן שליט"א: הדבר נובע מחוסר ידיעה. בשלמא לגבי התפילה, אומרים 'אבינו מלכנו', ולא מאריכים באות ב"ת, ובאות כא"ף, הדבר אינו נורא, בסדר. אבל לגבי הפסוקים, גם כשאין שינוי במשמעות, זה לא משנה, חובה להטעים בכל מקום.

שאלה מהקהל: למשל בפסוק, וְהָיָה סֶלֶם מִצֵּב אֲרֶצָה [בראשית כ"ח, י"ב]. לא מאריכים באות צד"י שלמלה 'מוצב'.

תשובת מרן שליט"א: זה משהו אחר. זה נקרא מלרע. אינני מדבר על כך כעת, כבר דיברתי על כך בעבר. איננו מדברים על כך, אלא על שופר הולך בהתחלת מלה. כגון, 'כעדר הרחלים', 'לעופר האילים'.

שאלה מהקהל: אבל זה באמצע המלה.

תשובת מרן שליט"א: זה לא נקרא באמצע. במלה 'מוצב', זה בסוף. זאת הברה אחרונה.

הערה מהקהל: גם אני שמעתי כך, אפילו מפי הזקנים, 'זבו-אי תימן'.

מרן שליט"א: בסדר. אם אומרים כך, זה טוב.

בכל מקרה, צריך לדייק בטעמים. שהרי הפסוקים האלה באים במקום קריאת שיר השירים. ואם את שה"ש צריך לקרוא עם הטעמים, אז גם את פסוקי 'ישקני', שהם תיקון למי שלא הספיק, צריך לקרוא עם הטעמים.

הרי כבר השת"ז אומר [סי' רס"ז סק"ג], שהציבור אומר את שה"ש ללא הטעמים. בזמנו, המצב היה יותר גרוע, אמרו זאת בכלל ללא הטעמים. והוא מתריע על כך.

שאלה מהקהל: למה אי אפשר לומר, שאכן מהרי"ץ כתב כך לגבי המלה 'נוטרה', אבל לא נהגו כמו שהוא כתב. כפי שלגבי 'זיש-תמן היין', איננו קוראים כפי שכתב מהרי"ץ.

תשובת מרן שליט"א: לא. ישנו הבדל גדול. לגבי 'זישת מן היין', לא כתוב בספרי התיגאן, האם השוא הוא נח או נע. זאת מסורת בעל פה. וישנה בכך מחלוקת בין המדקדקים. ואם מהרי"ץ אומר, כי המסורת שלו היא לעשות את השוא נח, הדבר אינו מחייב את האחרים. זהו עניין של מנהג. כפי שאמרנו לגבי פסוקי הגאולי שבמגילת אסתר, איזה אומרים הציבור כך או שלא אומרים כך. ומי קודם, הש"צ או הקהל. אין לכך ראייה, או בסיס, מן הקדמונים, מה הם עשו. אבל בנ"ד, כיון שהדבר כתוב בספרים, אי אפשר לעשות שלא כפי שכתוב בספרים.

נחודד את העניין. מהרי"ץ עצמו, גם אם נהגו אחרת, התיגאן היו מחייבים אותו. כבר הסברנו בזמנו [בשיעור מוצש"ק בראשית ה'תש"ע] את החילוק הזה.

ישנן הרבה מלים כאלה. 'בראשית ברא אלהים', לא מושכים את הרי"ש. אני מדבר על משהו, שהוא מלעיל.

שאלה מהקהל: אבל זה כמו לכו נרננה וקרית שמע, גם מרן שליט"א כותב שלא קוראים אותם בטעמיהם.

תשובת מרן שליט"א: בסדר. אינני מדבר על הדברים, שלא קוראים אותם עם הטעמים. אבל את שיר השירים, קוראים עם הטעמים. השת"ז מעיר על כך, שעושים המלמדים מלאכת ה' רמיה, שלא מלמדים זאת. וברוך ה', הדבר ניתקן. וארבעת הפסוקים הללו, ישקני וגו', באים במקום שיר השירים. א"כ גם אותם צריך לקרוא עם הטעמים.

שאלה מהקהל: למה את התלשא לא מטעימים?

תשובת מרן שליט"א: זה בכל המקומות. התלשא לא תטעים. ישנן סיבות לכך. הדבר אינו סתם. דיברנו על כך בזמנו ושיעור מוצש"ק ויקהל ה'תשע"א. ישנם כמה טעמים לדבר. התלשא והזרקא והסגולתא וכו', הם באים או בהתחלה או בסוף, הם לא באים במקומם. רק הם. מי שלא עושה את שאר הטעמים במקומם, אפילו מאַרְכָּה, זה מחוסר לימוד ומחוסר ידיעה, ואין לכך כל בסיס.

בקיצור, לגבי המלה נוטרה, מה שהציבור אינו נוהג כך, הדבר אינו משמעותי.

ממשיך בעל הקונדרים וכותב, כמו כן, ההגהה שנוספה בגליון חלק הדקדוק למהרי"ץ בכת"י הר"ל נגאר, אינה למהרי"ץ כלל, אלא היא הערת הר"ל נגאר עצמו [כנראה בהשפעת התאג של מרנא בניה]. כך הוא כותב למסקנא.

ראשית, אי אפשר לומר שרבי לוי נגאר כתב כך, בגלל התאג של בניה, כיון שהוא כותב 'בכל התיגאן, א"כ זה לא רק תאג אחד.

חמשה כללים בעניינים שמהרי"ץ כותב בשם כל התיגאן, וכל התכאליל.

אבל לאמיתו של דבר, צריכים לדעת דבר יסודי מאד. מהרי"ץ זיע"א כותב הרבה פעמים, כי כך זה 'בכל התיגאן'. הדבר ברור, שאם תביא תיגאן מלפני 300-200 שנה, אפילו 400 שנה, מהרי"ץ לא מדבר עליהם, כיון שהם נכתבו לאחר שכבר היה את הדפוס בעולם, והסופרים כבר השתבשו, ובפרט אלו שחשבו שספרי הדפוס יותר מדוייקים. לכן, אין מהם ראיה. אנחנו מדברים, על ספרי התיגאן העתיקים, שנכתבו לפני שבאו ספרי הדפוס, עוד בכלל לפני שהיה דפוס בעולם. ולפעמים ישנם כמה וכמה מקומות מסויימים, בודדים, שרואים שזה לא כפי שמהרי"ץ כותב בחלק הדקדוק. לכן, צריכים לדעת כלל. ברצוני לומר בס"ד, חמשה כללים בנושא הזה.

דבר ראשון, צריכים לדעת, שכאשר מהרי"ץ כותב 'בכל התיגאן', הוא לא מתכוון לכולם ממש. והראיה לכך, ישנו מקום אחד שגיליתי בס"ד. אבל זה רק בספרים המדוייקים, בנוסחאות המדוייקות. כתוב בחלק הדקדוק [ס"פ נח] כך, וימת תרח בחרן, כתב רש"י נו"ן בחרן הפוכה, בכל התיגאן אין הנו"ן הפוכה. כך כתוב בנוסחאות הרגילות. אולם בנוסחאות המדוייקות של חה"ד כתוב, ובכל התיגאן כולן אין הנו"ן הפוכה. מה הפירוש, 'בכל התיגאן כולן? מדוע מהרי"ץ הוסיף את המלה 'כולן'?

זהו כפי שהטורי זהב כותב בהלכות ראש השנה, לגבי המלים 'מלוך על כל העולם כולו בכבודך', או כפי שגם מהרי"ץ עצמו כותב בתפילות ראש השנה לגבי המלים 'וכל הרשעה כולה בעשן תכלה' [עייין במהדורת רש"י שם דף ק' ע"ב, ודף ק"ג ע"א]. מה הפירוש, 'כל' - 'כולה'? כאשר אומרים, 'כל כולו', פירושו שאין יוצא מן הכלל. אבל כאשר אתה אומר רק 'כל', באופן כללי, זה יכול להיות גם הרוב. בדרך כלל, זה רובו ככולו. אפשר לראות זאת שם, בטורי זהב ובמהרי"ץ. א"כ, מהרי"ץ לא נתכוון ממש בכל

שערי יצחק – השיעור השבועי

אחרת. זאת גם דרך, גם דבר זה יכול להיות, שמהרי"ץ כתב את הדברים לפי הספרים שהיו בידו. ואין הכי נמי, לפעמים יכול להיות שישנן דעות אחרות.

דבר שלישי, חושבני כי זהו בבחינת 'אין לנו אלא דברי בן עמרם'. בעוה"ר, אין בידינו האפשרות כיום, להכריע בין ספרי התיגאן. הרי היו מאות ואלפים ספרי תיגאן, רק בניה הסופר לבדו, אומרים עליו שכתב ארבע מאות תיגאן. והאמת היא, שגם הוא בעצמו, לא תמיד השווה את מדותיו. בספריו בעצמו, ישנם חילוקים. פעם כך, ופעם כך. כנראה, לפי הספרים שהעתיק. אין לנו היום בזמנינו את האפשרות לבוא ולהגיד, 'מצאתי עשר תיגאן האומרים כך, ועשרים תיגאן האומרים כך'. זה כלום. היו אלפי ספרים בעבר, שבמשך הזמן בלו, או נגנזו, ולא הגיעו לידינו. ועיין עוד בעניין זה, בשיעור מוצש"ק נח התשע"ו. ספרי התיגאן שיש לנו היום, הם בודדים. אין היום את האפשרות, להכריע עפ"י הרוב. לכן, יש לנו את מהרי"ץ, זאת היתה סייעתא דשמיא שהקב"ה שלח אותו לעולם, וכפי שהוא הכריע לגבי הנוסחאות בתפילה, כך לגבי טעמי תנ"ך וניקודם. במלים אחרות, זהו רצון ה', שהספרים הללו יגיעו לידינו. זהו כפי שכתוב על מרן הש"ע, עכ"פ רבים סוברים כך, שאם מרן ראה את הספרים הללו, את ספרי פוסקים הללו, למרות שישנן דעות אחרות, ולא הגיעו לידינו, זה היה רצון ה' שכך יהיה. אם כן, אנחנו סומכים, שהקב"ה רצה שכך נקרא, לפי הספרים שהגיעו לידינו.

דבר רביעי, חושבני כי מהרי"ץ ידע, להבחין ולהבדיל בין ספרי התיגאן. והראיה, כי לפעמים מהרי"ץ כותב, 'בתיגאן המדוקדקות'. ולפעמים הוא כותב, 'בתיגאן הישנות'. ולפעמים הוא כותב, 'בחשובי התיגאן'. וכדומה. זאת אומרת, היתה לו הבחנה, איך לדרג את הספרים, מה היא החשיבות של כל ספר. ישנן תיגאן מדוייקות, וישנן תיגאן שאינן מדוייקות. פירוש הדבר, כי רואים שהסופר אינו דייקן, הוא עושה

התיגאן, אלא כוונתו לרוב התיגאן. ממילא כמו-כן לגבי מ"ש בעץ חיים בשם כל התכאליל. מלשונו בס"פ נח הנז' לעיל, למדתי לשאר מקומות שלא הוסיף 'כולו'. וכבר אמרתי זאת בשיעור מוצש"ק מסעי ה'תשע"ה ב'שכ"ו.

דבר שני, ישנם כאלה האומרים, כך מובא ב'כתר תורה' עם חמשים פירושים, שבהוצאת יוסף חסיד, הדפיסו שם 'דברים אחדים', מישהו שכתב הקדמה שם. הרי בבית הכנסת של מהר"י הלוי, כניס בית שיד, יש להם קצת כמה שינויים. הרי ישנן הערות, של מה"ר אברהם הלוי, והוא כותב בלשון 'בתיגאן שלנו', או ישנן הערות של רבי חיים קורח, שלפעמים במקומות בודדים הם גורסים לא כפי שכתב מהרי"ץ. א"כ ישנם הטוענים, זה מובא שם ב'דברים אחדים' באות ב', הוא שמע שמישהו אמר, רבי חיים העיר כמנהג הקריאה בבית הכנסת אלשיך, וכפי התיגאן של בית כנסת זו. ואלו מהרי"ץ כתב לפי מנהג בית הכנסת שלו "בית צאלח", כפי התיגאן הנמצאים שם. אם כי בדרך כלל אין הבדלים ביניהם.

במלים אחרות, על פי זה מהרי"ץ כתב לפי ספרי התיגאן שנמצאו בית הכנסת שלו. אי אפשר להכחיש את עיקר הדבר. בודאי שמהרי"ץ לא הסתובב בכל ארץ תימן, והלך לאסוף את כל הספרים. לא היה לו פנאי לכך. הוא היה עסוק בעניינים רבים, כנודע. גם לא היתה שם ספרייה, שאספה את כל הספרים. אני מניח שלמהרי"ץ היו כארבעים תיגאן, בתורה. ובנביאים וכתובים, אני מניח כשלושים לפחות. והראיה, שהוא בעצמו כותב לפעמים, 'בקצת תיגאן כך ובקצת תיגאן כך'. אבל אי אפשר לבוא ולהגיד, שהוא התכווין לכתוב רק את המנהגים של ביהכ"נ שלו. הרי בודאי הוא כתב את הספר עבור כולם. כלל יהודי תימן. אלא מאי, הוא הניח כך, לפי רוב הספרים שהיו לפניו, כי מסתמא כך הדבר בכלם. אבל יכול להיות, שישנם תיגאן אחרים, שאכן כתוב בהם

כל מיני שגיאות, הוא מבלבל. רואים שהסופר אינו חכם. לא בקי. כותב דבר שלא יתכן. לכן, עליך לדעת זאת. אתה לא יכול להסתכל, על מלה אחת הכתובה באיזה תאג. עליך להכיר את הספר באופן כללי, האם הוא מדויק, והאם אפשר לסמוך על הסופר. בנוסף, ישנם ספרים שמהרי"ץ קורא להם בשם 'ירושלמיים'. אלו כתבייד ספרדיים, שבאו לתימן מירושלם עיקרית. הם היו נפוצים, גם בארץ תימן. השתמשו בהם. אפילו בספרי התיגאן מציינים, מה כתוב ב'ירושלמיים'. וישנם תיגאן, ראיתי במו-עיני, שאין בהם אותיות לפופות ועקומות. מה קרה להם? בקיצור, ישנם כמה סגנונות, של כמה ספרים, שלשלת של מסורות אחרות, או אפילו רואים שיש להם סגנון וצורת כתיבה אחרים. השאלה היא, האם אנחנו יכולים לסמוך על כל ספר שישנו לפנינו. לכן, אנחנו סומכים על מהרי"ץ, שהוא ידע מה לקבוע ומה לא לקבוע. על מה לסמוך, ועל מה לא. לא כל ספר שמגיע אלינו היום, יכולים לקבוע עליו שהוא בר סמכא.

דבר חמישי, אולי אין הכי נמי, מהרי"ץ עשה מה שהיה בכוחו, ואם מישהו בר-סמכא ימצא את כל הספרים שבעולם, יאסוף אותם ויברר אותם וישב על המדוכה, אולי אין הכי נמי. מהרי"ץ קיים בעצמו מה שאחז"ל במס' אבות, לא עליך כל המלאכה לגמור, וא"א בן חורין ליבטל ממנה. זיע"א.

אלו חמשת האופנים, בכדי ליישב בס"ד, לאמיתו של דבר. אולי כל התירוצים נכונים. כל אחד, במינון הנכון, יש בו דרך ותועלת מסוימת, ואפשר לשלב בין כולם, ולבנות על כך את המסקנא.

המסקנא שלנו בנושא הזה היא, שהדעת נוטה להיפך. קרוב לודאי שההערה הזאת על 'נְטִירָה', היא מכתב ידו של מהרי"ץ, יצאה מקולמוסו של מהרי"ץ. אבל אני אומר, יותר מכך. גם אם לא מהרי"ץ כתב זאת, אלא הרב

לוי נגאר, הרי הוא גם כן מוסמך. הוא אחד מממשיכי הדרך של מהרי"ץ, ממעתיקי השמועה, הוא היה בקי מאד ודייקן נפלא, היתה לו את המסורת מהת"ח של ביהכנ"ס של מהרי"ץ, כפי שרואים למשל בענייני אבילות, שיש שם הערות בתכלאל עץ חיים, חלק שלישי, של הרש"צ. הוא יצק מים על ידי רבני בית מדרשו של מהרי"ץ. גם אם מהרי"ץ את זאת לא כתב, ידוע שמהרי"ץ לא השלים את המלאכה, אז גם הוא נחשב, וגם עליו אפשר לסמוך, ולעשות כפי שהוא כותב.

חיזוק נוסף לכך, מצד סברא צדדית. מי צודק כאן, 'נְטִירָה' או 'נְטִירָה'? צריכים לדעת דבר, אולם יש להתעמק בו. להגיד 'נְטִירָה', אומר רק מי שהוא חכם, שהוא מעמיק. להגיד 'נְטִירָה', זאת אינה חכמה. דהיינו, להגיד את המלה מלעיל, מי שהיתה להם את המסורת הזאת, פירושו שהם דייקן. אבל מי שאומר 'נְטִירָה', הדבר גם יכול להיות מחוסר תשומת לב, כי כך היא הפשטות.

אף אחד לא יגיד, אַנְשֵׁי הָאִישׁ, או לְפָנַי, אם לא לימדו אותו כך, אם הוא לא שמע זאת. כל עם הארץ, אם תפתח לו את הפסוק, הוא יגיד 'לפני' בשוא נח. כל ילד יאמר כך. מה זה, לְפָנַי? אבל בכדי לדעת שצריך לומר לְפָנַי, עליו להיות חכם, לשמוע שישנה כאן מסורת מיוחדת כזאת. וכן לגבי אַנְשֵׁי הָאִישׁ, לשמוע שישנה מסורת לומר כך. וכדומה.

לכן, לומר 'נְטִירָה', זה מתוך חכמה, מתוך לימוד וידיעה. סופרי התיגאן אשר כתבו כך, 'נְטִירָה', זה מראה שהיתה להם מסורת מושלמת ומדויקת, כיון שבפשטות משקל המלה הוא מלרע.

על כן, הדבר בבחינת [אויב ה', כ"ז] שְׂמֵעָנָה וְאַתָּה דַע לְךָ. מי שמבין את עומק הסברא הזאת, אפשר לומר אותה גם לגבי דברים

שערי יצחק – השיעור השבועי

יש לנו כעת אפשרות לזכות, לעזור לאחד מתוך המשפחה. משפחת פעולת צדיק, לא משפחה אישית שלי. ברוך ה', בכל רחבי הארץ, ישנם אנשים הקרובים לדרך שלנו, ופועלים ומסייעים.

במקרה דנן, המדובר באחד מתלמידי החכמים, אשר ממש פעל הרבה במשך שנים רבות – אולי כבר שלושים שנה – למען המסורת, ממש במסירות נפש, הן בהשתתפות בכנסים והן בציבור המקומי בעירו. בכל דבר שהיתה לו את האפשרות. הוא גם תרם הרבה מכספו, בלב שלם ובנפש חפצה. וכעת הוא במצב קשה, בגלל הרבה סיבות, כגון מחלות וכו', ה' ירחם, מחלות קשות שבאו במשפחה, וגם ישנן הוצאות לנישואי הילדים. לרש אין כל. המצב ממש קשה. בקושי יש אוכל לשבת. טוב שהוא פנה לעזרה, שלא יישקע לבדו בבוץ הזה.

כתבתי לו המלצה [מרן שליט"א קורא אותה בפני הציבור, ולאחר מכן נתבצעה התרמה בבית המדרש]. המעוניינים לתרום יפנו לרב ניר טיירי בטל' 052-7635645. ברוכים תהיו.

אחרים, אמרנו זאת בזמנו [מוצש"ק משפטים ה'תשע"ז] לגבי תיבת 'ארדי' במגילת אסתר, שזאת היא החכמה. בכדי לכתוב כך, חסר יו"ד, צריך להיות מישהו שהוא בקי, אשר כתב כך. זאת הדרך שנראה לנו שצריך ללכת בה. המקום ברוך הוא יאיר עינינו בכל התחומים ובכל העניינים, אכ"ר.

לסיום, ברצוני לומר עוד דבר קטן. ישנה כאן בקשה מאת הציבור, והדבר ממש מתאים לימים הללו, ימי בין המצרים.

הפסוק אומר, **צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדָּה וְשָׁבִיָּה בְּצִדְקָה** [ישעיהו א', כ"ז]. אומרת על כך הגמרא [שבת דף קל"ט ע"א, וסנהדרין דף צ"ח ע"א], **אין ירושלם נפדית אלא בצדקה**. או ישנו סגנון אחר, **אין ישראל נגאלין אלא בצדקה**, וכך הוא לשון הרמב"ם בהל' מתנות עניים [פרק י' הלכה א']. בימים הללו, שאנו מצפים ומייחלים שהקב"ה ירחם עלינו ויבנה את בית קדשנו ותפארתנו, שסוף סוף נצא מן הגלות המר הזה,

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.
נא לתאם זאת לפני השיעור.